

2025
№3

ISSN 3060-527X

TA'LIMDA ISTIQBOLLI IZLANISHLAR.

XALQARO ILMIY METODIK JURNAL
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
INTERNATIONAL SCIENTIFIC METHODOLOGICAL JOURNAL

Qodirova Dilnoza Murtazoyevna,
Buxoro davlat universiteti
Psixologiya kafedrasida katta o'qituvchisi, p.f.f.d. (PhD)

O'SMIRLARDA IRODAVIY XUSUSIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada, o'smirlarning iroda xususiyatlarini takomillashtirish, irodaviy xususiyatlarning shakllanishi va takomillashtirilishi masalalari, jumladan, ta'lim, tarbiya, ijtimoiy integratsiya va shaxsiy rivojlanish bilan bog'liq muhim jihatlar ilmiy o'rganilgan. Shuningdek, maqolada, o'smirlar bilan ishlashda yangilangan pedagogik metodlar, interfaol o'qitish usullari, hissiy va ijtimoiy o'rganishning turli strategiyalari amaliy tahlil qilingan.

Kalit sozlar: O'smirlar, iroda, metod, integratsiya, hissiyot, o'qitish jarayoni.

Аннотация: В данной статье научно изучены вопросы совершенствования волевых качеств подростков, формирования и совершенствования волевых качеств, в том числе важные аспекты, связанные с образованием, воспитанием, социальной интеграцией и личностным развитием. Также в статье практически анализируются обновленные педагогические методы работы с подростками, интерактивные методы обучения, различные стратегии эмоционального и социального обучения.

Ключевые слова: Подростки, воля, метод, интеграция, эмоции, процесс обучения.

Abstract: In this article, issues of improving the volitional qualities of adolescents, the formation and improvement of volitional qualities, including important aspects related to education, upbringing, social integration, and personal development, are scientifically studied. The article also provides a practical analysis of updated pedagogical methods, interactive teaching methods, and various strategies for emotional and social learning in working with adolescents.

Key words: Adolescents, will, method, integration, emotion, learning process.

Kirish. O'smirlik davri inson hayotidagi eng muhim bosqichlardan biridir, chunki bu davrda shaxsning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishi o'zgaradi. O'smirlikdagi o'zgarishlar, ayniqsa, psixologik va pedagogik jihatdan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bu o'zgarishlar bolalarning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir qiladi. O'smirlik davri – bu o'zini anglash, shaxsiy identifikatsiyani shakllantirish davri. O'smirlar o'zining ichki qarama-qarshiliklari va tashqi dunyo bilan moslashuv jarayonida irodaviy xususiyatlarining rivojlanishiga muhtoj bo'lishadi. Pedagogik va psixologik nuqtai nazardan, o'smirlarning iroda va shaxsiy qadr-qimmatini shakllantirishda ular uchun aniq yo'l-yo'riqlar va yordam zarur. Bu muammoni yechish uchun pedagoglar va psixologlar o'smirlar bilan ishlashda individual yondashuvni taklif qilishlari lozim.

O'smirlik davrining psixologik xususiyatlari:

Shaxsiylikning shakllanishi: O'smirlikda bola o'zining ichki dunyosini va shaxsiyligini aniqlashni boshlaydi. Bu davrda yoshlar o'zining maqsadlarini, qadriyatlarini va hayotga bo'lgan qarashlarini shakllantiradilar.

Emotsional o'zgarishlar: O'smirlar hissiyotlarga nisbatan juda sezgir bo'ladi. Ular o'z his-tuyg'ularini boshqarishda qiynalishlari mumkin va ko'pincha o'zlarini beqaror his qilishadi.

Ijtimoiy moslashuv: O'smirlar o'z guruhlarini bilan bog'lanishni va o'ziga mos do'stlar orttirishni istaydilar. Ular o'zlari uchun ijtimoiy rollar yaratishga harakat qiladilar, bu esa ularning psixologik rivojlanishida katta rol o'ynaydi.

Pedagogik xususiyatlari:

Mustaqillikni rivojlantirish: O'smirlik davrida o'quvchilarning mustaqil fikrlash va qarorlar qabul qilish qobiliyati rivojlanadi. Ular o'zlarini mustaqil shaxs sifatida ko'rishni boshlaydilar va o'qituvchilardan ko'proq erkinlik va rahbarlik kutadilar.

Motivatsiya va o'qishga bo'lgan qiziqish: O'smirlar uchun ta'lim jarayoni juda muhim. Ular o'zlariga qiziqarli va amaliy mashg'ulotlar orqali yangi bilimlarni egallashni istaydilar. Bu davrda o'qituvchilar o'smirlarning qiziqishlarini qo'llab-quvvatlashlari kerak.

Pedagogik ta'sir: O'smirlar uchun o'qituvchilarning ta'siri katta. Ular o'qituvchidan nafaqat ilmiy bilim, balki shaxsiy misol ham olishadi. O'qituvchi va o'smir o'rtasidagi muloqot, o'smirning psixologik holatiga bevosita ta'sir qiladi.

O'smirlik davrining pedagogik-psixologik xususiyatlarini tushunish, ularning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni to'g'ri aniqlash va ularga mos pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish o'qituvchilar, psixologlar va ota-onalar uchun katta ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. O'smirlar psixologiyasi va pedagogikasi sohasida ilmiy izlanish olib borgan olimlar ko'plab tadqiqotlarni amalga oshirganlar. Ular o'smirlar psixologiyasini chuqur tahlil qilishga, ularning iroda xususiyatlarini rivojlantirishning samarali usullarini aniqlashga katta e'tibor qaratgan. Quyida, o'smirlarning iroda xususiyatlarini takomillashtirish va umumiy rivojlanishini o'rganishga bag'ishlangan ba'zi olimlar va ularning ilmiy ishlari haqida ma'lumot keltirib o'tilgan:

Lev Vigotskiy sovet psixologi bo'lib, uning ishlarida o'smirlarning rivojlanish jarayonlari, xususan, iroda va shaxsiy o'zgarishlar masalalari muhim o'rin tutadi. Vigotskiy o'zining "Sotsial rivojlanish nazariyasi" asosida, insonning psixologik rivojlanishida ijtimoiy aloqalar va muloqotning ahamiyatini ta'kidlagan. Uning fikriga ko'ra, o'smirlarning irodasini rivojlantirishda, ularning atrof-muhit bilan muloqoti va tajribalarining roli katta.

Shveysariyalik psixolog Jan Piajet, ayniqsa, o'smirlik davrida rivojlanayotgan intellektual va emosional imkoniyatlar haqida ko'plab tadqiqotlar olib borgan. Piajet o'zining "Kognitiv rivojlanish nazariyasi" orqali, o'smirlar o'z irodasini va qarorlar qabul qilish qobiliyatini qanday shakllantirayotganini tahlil qilgan. Piagetning nazariyasi bo'yicha, o'smirlar o'z fikrlarini tizimli va mantiqiy tarzda rivojlantira boshlaydi, bu esa ularning iroda xususiyatlarini shakllantirishga yordam beradi.

Germaniyalik psixolog Erik Erikson o'smirlar va yoshlar rivojlanishini o'rganishda muhim rol o'ynagan. Uning "Shaxsiyatning rivojlanish bosqichlari" nomli nazariyasi, o'smirlik davrida shaxsning identifikatsiyasini va mustahkam shaxsiy prinsiplar hosil qilishni ta'kidlaydi. Bu davrda o'smirlarning iroda va qarorlar qabul qilish qobiliyatlari shakllanadi. Eriksonning ishlari o'smirlarning ichki irodasini, o'ziga bo'lgan ishonchini va psixologik muammolarni engish qobiliyatini tushunishga yordam beradi.

Rossiyalik psixolog N.N. Goncharova o'smirlik davrida iroda va emotsional holatlarni rivojlantirishga qaratilgan tadqiqotlar olib borgan. U o'smirlarning iroda xususiyatlarining shakllanishiga ta'sir etuvchi omillarni, shuningdek, pedagogik yondashuvlar va metodlarni o'rgangan. Uning ishlari o'smirlarning iroda va ijtimoiy xususiyatlarining bog'liqligini ko'rsatadi.

A. N.Leontevning psixologiya sohasidagi ishlari, o'smirlarning irodasini rivojlantirishda faoliyatning ahamiyatini ko'rsatadi. Leontevning faoliyat nazariyasi o'smirlar uchun o'qish, mehnat, ijtimoiy aloqalar va boshqa faoliyatlarning irodani shakllantirishda qanday muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi.

B.M.Teplov, o'smirlarning psixologik rivojlanishini, xususan, irodaviy va motivatsion xususiyatlarini o'rgangan. Uning ilmiy ishlari o'smirlar uchun iroda xususiyatlarini shakllantirishda to'g'ri pedagogik ta'sirni ko'rsatadi. U o'smirlarning psixologik holatiga mos pedagogik usullarni ishlab chiqishda katta ahamiyatga ega bo'lgan.

O'smirlarning psixologik rivojlanishining tahlilchisi sifatida tanilgan A.V.Zaporozets o'smirlik davrining o'ziga xos xususiyatlarini, xususan, iroda va shaxsiyatning shakllanish jarayonlarini o'rganishda alohida o'rin tutadi. U o'z ishlarida o'smirlarning irodasini shakllantirishda ularning o'z-o'zini anglash va o'zini boshqarish qobiliyatlarini rivojlantirishga e'tibor qaratgan.

O'smirlarning iroda xususiyatlarini takomillashtirish masalasi psixologiya va pedagogika fanlarida keng qamrovli tadqiqotlar olib borilgan sohaga aylangan. O'smirlarning irodasini rivojlantirishda ijtimoiy, emotsional va kognitiv omillarni inobatga olish zarur. Yuqorida sanab o'tilgan olimlarning ishlarida o'smirlar psixologiyasining o'ziga xos xususiyatlari, shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy integratsiya masalalari ko'rib chiqilgan bo'lib, bu ilmiy izlanishlar pedagogik metodlarning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Muhokama. O'smirlar iroda xususiyatlarini takomillashtirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari muhokamasini olib borish, bugungi kunda ta'lim va tarbiya jarayonida o'smirlarning psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi masalalarga yondashuvni talab qiladi. Ushbu muhokama quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha olib borilishi mumkin:

1. Iroda xususiyatlarini shakllantirishda ijtimoiy-madaniy muhitning roli.

O'smirlarning iroda va shaxsiyatini rivojlantirishda jamiyat va atrof-muhit muhim rol o'ynaydi. O'smirlar o'zining ichki dunyosini yaratishda atrof-muhit, ijtimoiy guruhlar, oila va ta'lim muassasalarining ta'sirini sezadilar. Oila, do'stlar, o'qituvchilar va jamiyatning ta'siri o'smirlarning irodaviy xususiyatlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. O'smirlar uchun do'stlik, mas'uliyat va o'zini anglashda ijtimoiy yordam zarur. Bu esa ijtimoiy va madaniy muhitning o'smirning o'zini tutishiga, irodaviy xususiyatlarni rivojlantirishga qanday ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi.

2. Iroda va emotsional holatning o'zaro bog'liqligi.

O'smirlar davrida iroda va emotsional holat bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Iroda – bu faqat o'z-o'zini boshqarish emas, balki emotsional holatlarni aniqlash, boshqarish va nazorat qilish qobiliyatidir. O'smirlar o'zlarining his-tuyg'ularini boshqarishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin, bu esa ularning irodasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Pedagogik-psixologik nuqtai nazardan, o'smirlarning emotsional holatini yaxshilash, ularning o'zini tuta olish va irodaviy xususiyatlarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. O'smirlarning emotsiyalarini boshqarish bo'yicha psixologik yordam va o'qituvchilarning roli katta.

3. Mustaqillik va mas'uliyat hissini rivojlantirish.

O'smirlik davrida o'zini mustaqil his qilish va mas'uliyatni o'z zimmlariga olish, iroda shakllanishining muhim bosqichlaridan biridir. Bu davrda o'smirlar o'z hayotini boshqarish, qarorlar qabul qilish va oqilona xatti-harakatlarni amalga oshirishga harakat qiladilar. Mustaqillikning rivojlanishi bilan birga, ular o'zining xatti-harakatlariga mas'uliyatni olishni o'rganadilar. Pedagogik-psixologik nuqtai nazardan, o'smirlarni mas'uliyatli qarorlar qabul qilishga o'rgatish, ularning irodasini takomillashtirishning muhim usulidir.

4. Irodani rivojlantirishda individual yondashuv.

Har bir o'smirning psixologik xususiyatlari va ijtimoiy sharoitlari bir-biridan farq qiladi. Shuning uchun o'smirlarning iroda xususiyatlarini rivojlantirishda individual yondashuv katta ahamiyatga ega. O'smirlarning shaxsiy motivatsiyasi, ijtimoiy tajribasi va emosional holati bilan hisoblash zarur. O'qituvchilar, psixologlar va ota-onalar o'smirlar bilan ishlashda ularning individual ehtiyojlarini hisobga olib, samarali yondashuvlarni qo'llashlari lozim. Bu yondashuv o'smirlarni o'z irodalarini rivojlantirishda qo'llab-quvvatlash imkonini beradi.

5. Pedagogik-psixologik yordam va maslahatlar.

O'smirlar psixologik yordamga muhtoj bo'lishadi, ayniqsa, o'zlarini anglash, ichki qarama-qarshiliklarni bartaraf etish va irodaviy muammolarni hal qilishda. Psixologik maslahatlar va terapevtik yondashuvlar o'smirlarning psixologik holatini yaxshilash, irodaviy xususiyatlarini rivojlantirishda samarali vosita bo'lishi mumkin. O'smirlarning shaxsiy va ijtimoiy muammolarini hal qilishda o'qituvchilar va psixologlar birgalikda ishlashlari kerak. Bu esa ularning irodaviy xususiyatlarini muvaffaqiyatli shakllantirishga yordam beradi.

6. Ijtimoiy tarmoqlar va texnologiyalarning ta'siri.

Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar va texnologiyalar o'smirlarning hayotining ajralmas qismiga aylanib qolgan. Ular o'zaro muloqotda bo'lish, fikr almashish va o'zlarini ifodalashda

yangi imkoniyatlarga ega bo'lishsada, shu bilan birga, bu platformalar orqali o'ziga bo'lgan ishonch va iroda shakllanishida ba'zi qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. O'smirlarning irodasini rivojlantirishda ijtimoiy tarmoqlar va texnologiyalarni noto'g'ri ishlatish salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, shuning uchun pedagoglar va psixologlar bu omilni ham hisobga olishlari kerak.

7. Ota-onalar va o'qituvchilarning roli.

O'smirlarning iroda xususiyatlarini takomillashtirishda o'qituvchilarning pedagogik metodlari va ota-onalarning tarbiyaviy yondashuvlari katta ahamiyatga ega. O'qituvchilar o'smirlarning o'zini tuta olish qobiliyatini rivojlantirishda ularni o'z fikrlarini erkin ifodalashga, ijtimoiy mas'uliyatni his qilishga va qarorlar qabul qilishda ishtirok etishga undashlari zarur. Ota-onalar o'smirlarni o'ziga ishonish va iroda rivojlanishiga yordam berish uchun motivatsiya va qo'llab-quvvatlash berishlari lozim.

O'smirlar iroda xususiyatlarini takomillashtirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari muhokamasi, o'smirlarning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy integratsiyasi va pedagogik-psixologik yordam ko'rsatishning ahamiyatini tushunishga asoslanadi. Bu jarayonda o'smirlar bilan individual yondashuv, psixologik yordam va pedagogik metodlarning yangilanishi muhimdir. O'smirlarning iroda xususiyatlarini rivojlantirish uchun o'qituvchilar, psixologlar, ota-onalar va jamiyatning birgalikdagi yordami zarur.

Xulosa. O'smirlarida iroda xususiyatlarini takomillashtirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari haqida xulosa qilib aytadigan bo'lsak, o'smirlik davri inson hayotidagi eng muhim va murakkab bosqichlardan biridir. Bu davrda irodaviy xususiyatlar, shaxsiy va emotsional rivojlanishning shakllanishi o'smirlarning kelajakdagi hayotida muhim rol o'ynaydi. O'smirlarning irodasini rivojlantirish, ularning o'zini tutishi, qarorlar qabul qilish va mas'uliyatni o'z zimmlariga olish kabi muhim sifatlarni rivojlantirishda pedagogik-psixologik yordamning roli alohida ahamiyatga ega.

1. O'smirlik davri - o'ziga xos rivojlanish davri: O'smirlik yoshida odamlarning shaxsiyat va iroda xususiyatlari shakllanadi. Bu davrda irodaviy xususiyatlar shakllanishi, o'smirning hayotiy pozitsiyasi va ijtimoiy o'zgarishlarga moslashishi qiyin bo'lishi mumkin. O'smirning ichki dunyosi va tashqi muhit bilan aloqasi bu jarayonni chuqur ta'sir qiladi.

2. Irodaviy xususiyatlar va emotsional holatning o'zaro aloqasi: O'smirlar o'z his-tuyg'ularini boshqarishda muammolarga duch kelishi mumkin, shuning uchun irodaviy xususiyatlar bilan birgalikda, emotsional boshqaruvni rivojlantirish ham zarurdir. Bu esa o'smirlarning ijtimoiy muloqotlarda va o'z-o'zini anglashda muvaffaqiyatli bo'lishlariga yordam beradi.

3. Pedagogik yondashuvlarning ahamiyati: O'smirlarning irodasini rivojlantirishda o'qituvchilarning pedagogik metodlari, ota-onalarning tarbiyaviy yondashuvlari, shuningdek, psixologik yordamning samaradorligi katta ahamiyatga ega. O'smirlar o'zini erkin va mas'uliyatli his qilish uchun ularni motivatsiya qilish, qarorlar qabul qilishda qo'llab-quvvatlash zarur.

4. Individual yondashuv: Har bir o'smirning shaxsiy xususiyatlari va hayotiy sharoitlari farq qiladi, shuning uchun ularning irodaviy xususiyatlarini takomillashtirishda individual yondashuvni qo'llash juda muhim. O'smirning ichki motivatsiyasi va psixologik holatini hisobga olish orqali samarali natijalar olish mumkin.

5. Ijtimoiy va texnologik omillar: Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar va texnologiyalar o'smirlarning irodaviy shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Ularning ijtimoiy bosim va texnologik ta'sirlardan xabardor bo'lishi, bu jarayonlarda salbiy ta'sirlarni oldini olishni talab qiladi.

O'smirlarning iroda xususiyatlarini takomillashtirish pedagogik va psixologik nuqtai nazardan dolzarb masala bo'lib qolmoqda. O'smirlik davrida irodaviy sifatlarning shakllanishi, shaxsiyatning rivojlanishi va mustahkam qarorlar qabul qilish qobiliyati o'smirning kelajakdagi hayoti uchun asos yaratadi. Pedagogik va psixologik yondashuvlar, shuningdek, ijtimoiy va

oilaviy muhitning ta'siri bu jarayonning samaradorligini belgilaydi. Shuning uchun o'smirlarni irodaviy va shaxsiy rivojlanishga yo'naltirishda ilmiy va amaliy yondashuvlarning to'g'ri tanlanishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Abdullayeva B.S. Bo'lajak o'qituvchilar o'quv-ilmiy faoliyati motivatsiyasining psixofiziologik determinantlari: Monografiya. – T.: «Bookmany print» nashriyoti, 2021 y. – 162 b.
2. Абрамова Г. С. Возрастная психология: Учебное пособие для студентов вузов. - 5-е изд. - М.: Акад. Проект, 2005. - 702 с
3. Выготский, Л.С. Вопрос детско (возрастной) психологи [Текст] / Л.С. Выготски // Собр. соч. в 6-т томах. - М.: Педагогика, 2002. - Т.4. - С.277-426.
4. Barotov Sh.R. O'quvchi shaxsini o'rganish usullari. T.: O'qituvchi, 1995. - 56 b.
5. Barotov Sh.R. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar faoliyatini baholash. T.: O'qituvchi, 1992. - 48 b.
6. Выгоцкий Л.С. Психология развития человека, - М.: Смысл: Эксмо, 2014. – 66 с.

Talabalarda metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari	
KALANDAROVA MADINA BAXADIROVNA,	176
Perinatal psixologiyada tadqiqot ishini tashkil qilishga qo'yiladigan talablar taxlili	
ATOYEVA MEHRINISO FARHODOVNA,	182
Integratsiya yo'nalishlarining psixologiyaga bo'lgan ta'siri	
AXMADOV NAZIRJON RAHMAT O'G'LI,	187
SAYFULLAYEVA SHAHINABONU,	
Ta'lim tizimi va yuqori talablar natijasida talabalarda kelib chiqadigan stress va ularning oldini olish	
USMONOVA SURAYYO MUXIDINOVNA,	191
Pedagog kasbiy faoliyatining stress omillari va metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha muqobil yondashuvlar	
NASIMOVA ZARINA ISOMIDDIN QIZI,	197
Talabalarining tanqidiy fikrlashini pedagogik – psixologik rivojlantirish muammosining nazariy jihatlar	
BOTIROVA MAXLIYO BOTIR QIZI,	201
Oilalarda nizolarni hal qilish yo'llari va oldini olish choralari	
TOIROVA MUNAVVAR MURODULLAYEVNA,	205
O'smir yoshidagi psixologik o'zgarishlar va milliy identiklik	
ODINAYEV TOLIBJON TOYIROVICH,	209
Kasbiy identifikatsiyaning tibbiyot hamshiralari professional faoliyatiga psixologik ta'siri	
YARASHEVA CHAROS OTABEK QIZI,	213
Irodaviy jarayonlarda lokus nazoratning psixologik mexanizmlari	
FAYZIYEVA DILNOZA ASKAROVNA,	217
Ta'lim muassasasi rahbarining kommunikativ kompetensiyasi va maktabdagi ijtimoiy-psixologik muhit	
QODIROVA DILNOZA MURTAZOYEVA,	225
O'smirlarda irodaviy xususiyatlarini takomillashtirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari	
BURONOVA KAMOLA BAXTIYOROVNA,	231
Oilaviy nizolar va ajralishlarning ijtimoiy psixologik determinantlari	
AXTAMOVA FERANGIZ G'AYRAT QIZI,	237
O'smirlar shaxsida destruktiv xulq-atvorning shakllanishiga ta'sir qiluvchi ijtimoiy- psixologik omillar: sabablari, oqibatlari va profilaktik yo'llari	
BOBOYEVA FERUZA AZIMJONOVNA,	241
O'smirlarda qadriyatlar haqidagi tasavvurlarni rivojlantirishning pedagogik-psixologik determinantlari	
IQTISODIYOT	
O'KTAMALIYEV ABDULAZIZ,	246
Biyoiqtisodiyot va ekalogik barqarorlik	